

Розвиток сільських територій

УДК 338.432:330.341.1(477)
JEL O18, R12

О. Б. Кузьменко

Трансформація територіальної структури аграрного виробництва України: оцінка стану та пріоритетні напрями корегування

Здійснено оцінку трансформації територіальної структури аграрного виробництва України в регіональному аспекті з початку аграрної реформи по нині. Оцінку проведено на підставі динаміки кількісного складу запропонованого розподілу регіонів на три групи, сформовані за діапазонами співвідношення валової продукції сільського господарства на одну особу сільського населення до його середнього значення по Україні. Встановлено, що з початку ринкових перетворень відносно структурно однорідний аграрний простір України переформувався у бік поляризації. Зросла кількість аграрно розвинених і слабо розвинених регіонів, і значно скоротилася кількість регіонів середнього рівня розвитку. Визначено проблеми, зумовлені історичними і економічними чинниками, що призвели до поляризації. Проаналізовано поляризацію аграрного простору України у світлі експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції. Встановлено регіони, яким ринкові трансформації сприяли розвитку аграрного виробництва та активізації експортної діяльності та області які утворили та збільшили групу аграрно слабо розвинених регіонів. Запропоновано пріоритетні напрями корегування диспропорцій територіальної структури аграрного виробництва для забезпечення економічної цілісності, соціальної і політичної єдності держави.

Ключові слова: трансформація територіальної структури, рівень розвитку, розподіл на групи регіонів, поляризація аграрного простору, проблеми аграрного виробництва, експорт сільськогосподарської і продовольчої продукції, пріоритетні напрями корегування.

Аграрний сектор України є галуззю, що демонструє постійне зростання в умовах світової фінансово-економічної кризи та політичних потрясінь останніх років. Аграрне виробництво забезпечує не лише продовольчу безпеку країни, але і значні експортні можливості.

Ринкова трансформація аграрного виробництва України, інтеграція в світову та європейську економічні системи, процеси глобалізації зумовили трансформацію територіальної структури аграрного сектору економіки як на національному, так і на регіональному рівнях.

Трансформація територіальної структури актуалізує дослідження регіональних відмінностей рівня розвитку аграрного виробництва для реалізації заходів аграрної політики, що забезпечують економічну цілісність, соціальну і політичну єдність держави та розвиток аграрної галузі у довгостроковій перспективі.

Проблему трансформації територіальної структури аграрного виробництва в регіональному аспекті досліджували багато науковців, передусім П. Гайдуцький, М. Малік, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, В. Юрчишин та ін. Проте окремі питання щодо особливостей і характеру зрушень у територіальній структурі аграрного виробництва потребують глибшого вивчення і обґрунтування напрямів досягнення позитивних результатів структурних реформ.

Метою статті є оцінка трансформації територіальної структури аграрного виробництва України в регіональному аспекті, визначення проблем і пріоритетних напрямів забезпечення економічного зростання агросектору.

У регіоналістиці стверджується, що територіальна структура господарювання країни це економіко-географічний механізм забезпечення функціонування і розвитку усіх територіальних соціально-економічних систем з яких вона складається, у тому числі й аграрної галузі. Територіальна організація

© О. Б. Кузьменко, 2016.

господарства не розглядається як статичний об'єкт, не здатний до змін, її еволюція є безперервним процесом, який необхідно структурувати, а зміни соціально-політичних умов ведуть до появи нових методичних підходів до вирішення цього завдання [1; 2; 3; 4].

Започаткована у 1990-х роках аграрна реформа, зумовлена проведенням широкомасштабної економічної реформи, суттєво вплинула на структуру й обсяги аграрного виробництва. Основними процесами, що трансформували аграрний сектор регіонів України, були: зміна форм власності на землю, паювання земель сільськогосподарського призначення і майна, розвиток організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, формування та лібералізація ринку аграрної продукції, відкриття зовнішніх ринків для продукції аграрного сектору економіки тощо.

У цих умовах, відповідно до теорії залежності від попереднього розвитку та теорії просторової економіки, динаміка руху регіональних складових аграрної галузі національної економіки була зумовлена практичною реалізацією їх конкурентних (порівняльних) переваг, які були сформовані ще в умовах адміністративно-командної економіки, а саме: структурою і спеціалізацією аграрного виробництва, що склалися в кожному з регіонів, ступенем сільськогосподарського освоєння території, демографічною ситуацією, соціокультурними особливостями населення і неформальними інститутами (традиції та норми), тобто всім тим, що впливає на форми зайнятості, доходи, мобільність населення, іншими словами, на формування людського і матеріального капіталу.

Перехід до ринкових відносин болісно вдарив по аграрній галузі. Скорочення виробництва валової продукції сільського господарства на одну особу сільського населення (ВП с.г. на одну особу сільського населення) (рис. 1) тривало з 1990 по 2000 рр. і досягло 7,29 тис. грн/особу. У міру завершення перехідного періоду цей показник постійно зростав і у 2014 р. сягнув 18,97 тис. грн/особу, що перевищило дані 1990 р. В абсолютних величинах валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) у 2014 р. менша за 1990 р. на 31335,6 млн грн [5], але з врахуванням тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та зони проведення антитерористичної операції відставання складає 9,8%. Сільське господарство одна з небагатьох галузей, що досягла такого порівняльного результату. Скорочення сільського населення за період 1990-2014 рр. майже пропорційне скороченню населення України і складає 3,6 млн осіб [6], що частково і зумовило зростання валової продукції сільського господарства на одну особу сільського населення.

Регіональне виробництво аграрної продукції відповідно повторює національну динаміку (рис. 1), проте в територіальній структурі відбулися суттєві зміни. Загальне уявлення про особливості змін у територіальній структурі аграрного виробництва України впродовж 1990-2014 рр. надає динаміка кількісного складу трьох груп регіонів, сформованих за діапазонами співвідношення валової продукції сільського господарства на одну особу сільського населення до його середнього значення по Україні: перша група аграрно розвинені – 100% і вище; друга група середнього рівня розвитку аграрного виробництва – від 75% до 100%; третя група аграрно слабо розвинені – 75% і нижче. Перехідним періодом у трансформації територіальної структури аграрного виробництва є 1991-2004 рр., коли більшість селян одержали сертифікати на земельну частку (пай) (які потім замінювали на державні акти на право приватної власності на землю [9], а вони, своєю чергою, на свідчення про право власності на нерухоме майно та витяги з державного реєстру прав), сформувався багатокладна система агроформувань ринкового типу, запроваджена оренда землі, лібералізована зовнішньоекономічна діяльність [10].

За цей час відносно структурно однорідний аграрний простір України через різну адаптованість до ринкових умов господарювання та нерівномірне входження господарств регіонів у зовнішні ринки переформувався у бік його поляризації,

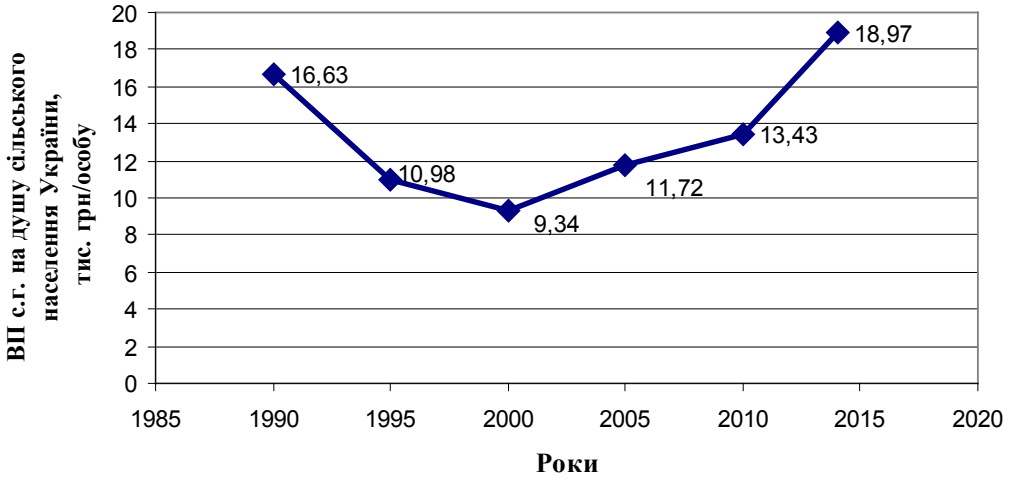

Рис. 1. Динаміка зміни ВП с.г. на одну особу сільського населення України (Розраховано та побудовано автором за даними [6, 7, 8])

унаслідок чого територіальна структура аграрного виробництва України набула асиметричного вигляду (рис. 2):

Зросла кількість аграрно розвинених регіонів (з 12 до 14 од.) першої групи, яка на сьогодні представлена Вінницькою, Дніпропетровською, Донецькою, Запорізькою, Київською, Кіровоградською, Миколаївською, Полтавською, Сумською, Харківською, Херсонською, Хмельницькою, Черкаською та Чернігівською областями.

У 2,7 разу (з 8 до 3 од.) скоротився склад регіонів середнього рівня розвитку аграрного виробництва другої групи (Житомирська, Луганська, Тернопільська області).

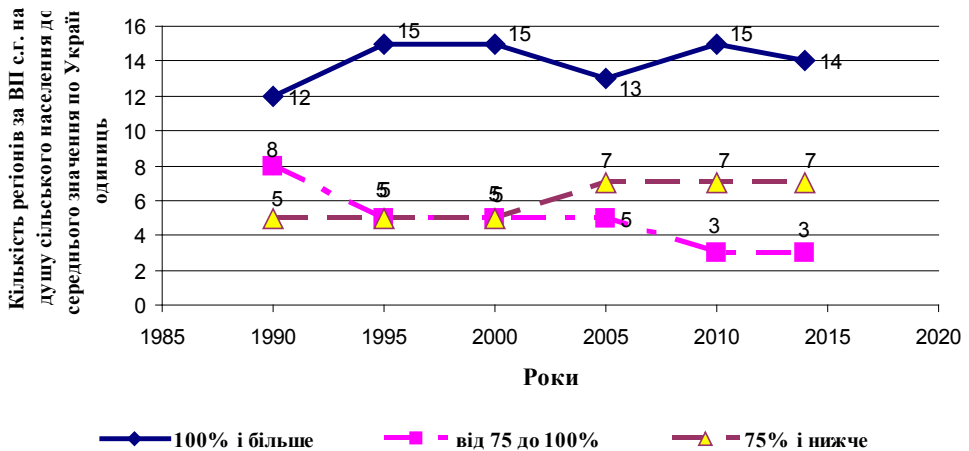

Рис. 2. Динаміка трансформації територіальної структури аграрного виробництва України (у розрізі регіонів згрупованих за порівнянням валової продукції сільського господарства на одну особу сільського населення до середнього значення по Україні у відсотках), одиниць. (Розраховано та побудовано автором за даними [6, 7, 8])

Зросла кількість аграрно слабо розвинених регіонів (з 5 до 7 од.) третьої групи (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Рівненська, Чернівецька області).

Фінансово-економічна криза 2008-2012 рр. суттєво не поглибила рівень поляризації аграрного простору, чисельність аграрно слабо розвинених регіонів залишилась без змін, лише Волинська та Одеська області перейшли з другої групи у третю, а Луганська з військово-політичних причин з першої до другої. Тернопільська область наростила аграрне виробництво і з третьої групи увійшла до другої. Через відсутність даних за 2014 р. з аналізу виключена Автономна Республіка Крим.

Поляризація регіонів за рівнем аграрного виробництва зумовлена низкою проблем, які виникли і не були вирішені протягом реформування сільськогосподарської галузі:

Незбалансованість аграрного виробництва в регіональному просторі за категоріями господарств, масштабом товаровиробників та окремими видами сільськогосподарської продукції. Частка виробництва аграрної продукції господарствами населення в Україні є високою і складає 44,7% [5]. Причому спостерігається регіональна диференціація, зумовлена історичними й економічними чинниками. У Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській і Чернівецькій областях Західної України (третя група регіонів) ця частка коливається від 67% до 95% [8], а у тваринництві вона ще більша. Водночас у східних і центральних областях України першої групи (Дніпропетровська, Київська, Кіровоградська, Сумська, Черкаська) вона значно менша (24...38%), також набули поширення агрохолдинги, які спеціалізуються на інтенсивних технологіях вирощування експорторієнтованих, високорентабельних культур. Господарства населення зосереджені на найбільш трудомісткому виробництві тваринницької (54,5%), плодово-ягідної (83,4%), овочевої (86,1%) продукції, картоплі (96,8%) [5] і їм важко забезпечити ринок високоякісною, стандартизованою продукцією у великих обсягах.

Нестача фінансових ресурсів для розвитку аграрного виробництва внаслідок браку інвестиційних коштів, важкодоступності кредитів банків, низького рівня державної підтримки сільського господарства. Обсяг капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство у 2014 р. становив 18,8 млрд грн, або 8,6% від їх загального обсягу в економіці України [5]. При цьому 89,1% від цієї суми це власні кошти підприємств і організацій, а все інше кредити банків та інші джерела фінансування. Середньозважена процентна ставка (у річному обчисленні) за кредитами банків у національній валюті для сільського господарства у травні 2015 р. становила 25,9% при середньому в економіці України рівні 18,7%. Фінансування галузі з Державного бюджету щороку скорочується: за напрямом «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» у 2012 р. було передбачено 827,4 млн грн, у 2013 р. – 96,8 млн грн, у 2014 р. – лише 5 млн грн (з яких безпосередньо отримувачам у 2014 р. було перераховано 574,2 тис. грн, або 11,5% від загальної суми). Зрозуміло, що в цих умовах більш фінансово стійкими є великі аграрні підприємства, і це посилює поляризацію між вказаними регіонами.

Низький рівень доходів сільського населення, порівняно з міським, скорочення зайнятості населення у сільській місцевості. Заробітна плата у сільському господарстві одна з найнижчих (2476 грн у середньому за місяць у 2014 р., тоді як середня по Україні – 3480 грн) [5]. Низька зайнятість сільського населення підтверджується скороченням кількості найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах (з 1245,5 тис. осіб у 2005 р. до 524,7 тис. осіб у 2014 р. [7], тобто у 2,4 разу). Падіння кількості найманих працівників не компенсується розширенням власної зайнятості (як фермерів, підприємців, кількість яких практично не зростає), що свідчить про зростання безробіття

сільського населення. Відсутність місць прикладання праці і низька зарплата у сполученні з недостатнім розвитком соціальної інфраструктури на селі є факторами трудової міграції сільського населення не лише до міст, а й за межі України. Найбільше міграційним процесам піддані регіони Західної України, що входять до третьої групи, що знижує трудовий потенціал аграрного виробництва і посилює територіальну поляризацію.

Треба зазначити проблеми аграрного виробництва, які не стільки впливають на його територіальну поляризацію, скільки стримують його розвиток взагалі. Це незавершеність земельної реформи (мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення), низька ефективність використання ресурсного потенціалу аграрного виробництва, незадовільна інфраструктура зберігання та розподілу продукції рослинництва, невідповідність аграрної продукції європейським стандартам.

Якщо представлену вище ситуацію поляризації аграрного простору України проаналізувати крізь призму активізації регіонів в експорті сільськогосподарської та продовольчої продукції (товарні групи 1-24 згідно з УКТЗЕД; табл. 1), то виявляється, що найбільш експортоорієнтованими є області першої групи аграрно розвинених регіонів, частка яких у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції складає від 3,5% до 7,9%. Це Вінницька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Черкаська і Чернігівська області. Частка експорту продукції сільського господарства та харчової промисловості в цих регіонах становить 45-81%.

Області першої групи, які є одночасно і промислово розвиненими (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Полтавська, Харківська), на фоні високого загального експорту мають невелику частку експорту аграрної продукції 4,9-24%, проте її грошовий еквівалент порівняний з вказаними вище регіонами.

Окремо треба відзначити Одеську область, яка входить до третьої групи, але має високі показники як відносні, так і у грошовому виразі (табл. 1). Це пояснюється тим, що з 1990 р. регіон постійно входив у другу групу і лише структурні зміни 2014 р. понизили його рейтинг. Тому область має потенціал розвитку аграрної галузі і швидкого повернення у другу групу. За обсягом експорту у грошовому виразі лідирують Київська і Миколаївська області. З аналізу можна виокремити Сумську, Тернопільську, Херсонську і Хмельницьку області, які мають значну частку в сільськогосподарському виробництві України (табл. 1), проте обсяг експорту в грошовому виразі свідчить про не повністю використаний експортний потенціал. В інших областях частка експорту не перевищує середню по Україні.

Треба зазначити, що реєстрація багатьох сільськогосподарських підприємств і експортних компаній у м. Києві надає столиці суттєві переваги в статистичних показниках як у грошовому, так і у відносному виразі, проте фактично виробництво продукції зосереджене в аграрних регіонах, поза межами столиці. Відповідно податкові ресурси осідають у Києві, а не використовуються для розвитку аграрного виробництва областей.

Таким чином, ринкові трансформації, вихід на світові ринки виявили проблеми, які посилили територіальну диспропорцію сільського господарства України. Регіони Центральної, Східної і Південної України активізували розвиток аграрного виробництва, що збільшило їх кількість у першій групі. Області Західної України і Полісся утворили і збільшили групу аграрно слабо розвинених регіонів. Регіони середнього рівня розвитку аграрного виробництва складають не значну групу з трьох областей. Встановлена поляризація рівня розвитку аграрного виробництва у регіональному розподілі не сприяє економічній цілісності, соціальній і політичній єдності держави. Тому стратегія аграрної політики має бути спрямована на зменшення регіональної поляризації територіальної структури аграрного виробництва шляхом розв'язання проблем, що призвели до такого стану.

Таблиця 1

Частка сільського населення, обсяг виробництва сільськогосподарської продукції та експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції за регіонами України у 2014 р.

Регіони	Частка сільського населення регіону, %	Обсяг виробництва сільськогосподарської продукції		Експорт сільськогосподарської та продовольчої продукції	
		у постійних цінах 2010 року, млн грн	частка продукції, %	тис. дол. США	частка від загального експорту регіону, %
Україна	30,9	251438,6	100,0	16287565,2	30,2
Автономна Республіка Крим області	...	...	...	...	...
Вінницька	49,4	19844,6	7,9	511962,7	69,0
Волинська	47,7	6744,1	2,7	141274,9	20,6
Дніпропетровська	16,4	14241,8	5,7	517626,6	5,9
Донецька	9,3	10687,3	4,2	412802,5	4,9
Житомирська	41,3	8837,4	3,5	174042,6	26,2
Закарпатська	62,9	4308,3	1,7	32748,8	2,4
Запорізька	22,9	9203,9	3,7	377955,7	10,1
Івано-Франківська	56,4	5966,0	2,4	96956,2	19,9
Київська	37,8	15874,3	6,3	1192406,0	64,4
Кіровоградська	37,2	11259,7	4,5	666906,1	81,3
Луганська	13,1	5188,9	2,1	18385,3	1,0
Львівська	39,0	9299,1	3,7	304301,6	23,3
Миколаївська	31,9	8766,9	3,5	1049791,0	57,1
Одеська	33,1	11060,9	4,4	988759,2	55,5
Полтавська	38,2	15520,5	6,2	369703,6	17,4
Рівненська	52,3	6905,7	2,7	68925,4	14,6
Сумська	31,6	10323,3	4,1	237960,8	32,2
Тернопільська	55,5	9169,4	3,6	135649,4	37,8
Харківська	19,4	15100,4	6,0	437242,3	24,0
Херсонська	38,8	10315,4	4,1	238716,4	64,5
Хмельницька	43,9	13291,6	5,3	182346,0	36,0
Черкаська	43,3	14710,3	5,8	321113,3	51,4
Чернівецька	57,1	4703,9	1,9	26854,9	20,8
Чернігівська	35,7	10114,9	4,0	314974,9	45,0
м. Київ	x	x	x	7468160,0	65,1
Севастополь (міськрада)	...	...	...	...	...

Складено і розраховано автором на підставі даних [6, 8].

Реалізація завдань аграрної політики в частині корегування диспропорцій територіальної структури аграрного виробництва вимагає комплексного і системного підходу з пріоритетних напрямів:

Стимулювання розвитку аграрного підприємництва, у тому числі дрібнотоварного, задля інтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції шляхом забезпечення спрощеної та пільгової системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, надання організаційно-економічної допомоги у створенні і функціонуванні фермерських господарств з подальшим їх об'єднанням у кооперативи, запровадження механізму страхування сільгоспвиробників за підтримки держави.

Спрощення умов надання державної допомоги для її орієнтації не лише на великі, а і середні та малі сільськогосподарські підприємства.

Розвиток інфраструктури аграрного ринку (заготівельних пунктів, зерно-сховищ, елеваторів, логістичних центрів тощо) задля зменшення втрат сільсько-господарської продукції при транспортуванні, зберіганні та первинній переробці завдяки пришвидшенню дозвільних процедур проектів будівництва.

Спрощення процедури укладання експортних контрактів безпосередньо сільськогосподарськими підприємствами.

Сприяння розвитку соціальної інфраструктури на селі для збереження і відтворення трудового потенціалу та реалізації підприємницької ініціативи.

Підсумовуючи результати здійсненого дослідження зазначимо, що аграрна галузь економіки України пройшла ринкові трансформації за період 1990-2000 рр., коли відбувалося скорочення виробництва валової продукції сільського господарства на одну особу сільського населення. У подальшому відбулося відновлення виробництва галузі в ринкових умовах (у 2014 р. 90,2% від рівня показника 1990 р.). Проте територіальна структура аграрного виробництва, оцінена за допомогою кількісного складу трьох груп регіонів, сформованих за діапазонами співвідношення валової продукції сільського господарства на одну особу сільського населення до його середнього значення по Україні, переформувалася у бік поляризації. Зросла кількість (на 2 од.) аграрно розвинених регіонів (100% і вище). Скоротився склад регіонів середнього рівня розвитку (75% до 100%) – на 5 од. Зросла кількість аграрно слабо розвинених регіонів (75% і нижче) – на 2 од. Ці процеси зумовлені проблемами: незбалансованість аграрного виробництва в регіональному просторі за категоріями господарств, масштабом товаровиробників та окремими видами сільськогосподарської продукції; нестача фінансових ресурсів; низький рівень доходів сільського населення. Ситуація поляризації аграрного виробництва в територіальному аспекті відбивається на експорті аграрної продукції регіонів. Для забезпечення економічної цілісності, соціальної і політичної єдності держави заходи державної аграрної політики в частині корегування регіональних диспропорцій аграрного виробництва слід спрямовувати на стимулювання аграрного підприємництва, включаючи і дрібнотоварне, державна підтримка аграрних виробників, розвиток на селі ринкової та соціальної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Регіональні проблеми розвитку продуктивних сил АПК : зб. наук. пр. – К. : Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 1999. – 218 с.
2. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України (з основами теорії) : монографія / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К. : Знання, 1998. – 418 с.
3. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці : монографія / В. А. Поповкін. – К. : Наукова думка, 1993. – 221 с.
4. Шаблій О. І. Основи суспільної географії : монографія / О. І. Шаблій. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка. – 2011. – 260 с.
5. Сільське господарство України 2014 рік : статистичний збірник / [відп. за вип. О. М. Прокопенко] ; Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – 379 с.
6. Населення України за 2014 рік : демографічний щорічник / [відп. за вип. Г. М. Тимошенко] ; Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – 117 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – 2016. – Режим доступу : <http://ukrstat.org>
8. Регіони України за 2014 рік : стат. зб. [Електронний документ] / [відп. за вип. Г. М. Тимошенко]. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – Ч. 2. – 681 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Кривов В. М. Екологічно безпечне землекористування Лісостепу України. Проблема охорони ґрунтів / В. М. Кривов. – 2-ге вид., доп. – К. : Урожай, 2008. – 304 с.
10. Кузьменко О. Б. Розвиток експортно орієнтованого та екологічно збалансованого аграрного виробництва України / О. Б. Кузьменко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Екологія : наук. журн. – 2014. – Вип. 220. Т. 232. – С. 24-28.

References

1. Council on Studying of Productive Forces of Ukraine (1999). *Regional'ni problemy rozvytku produktyvnykh syl APK [Regional problems of development of productive forces in AIC]*. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Palamarchuk, M. M., & Palamarchuk, O. M. (1998). *Ekonomichna i sotsial'na heohrafiya Ukrayiny (z osnovamy teorii)* [Economic and social geography of Ukraine (with the basis of theory)]. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].
3. Popovkin, V. A. (1993). *Rehional'no-tsilisnyy pidkhid v ekonomitsi* [Regional holistic approach in economics]. Kyiv: Scientific Thought. [in Ukrainian].
4. Shablii, O. I. (2011). *Osnovy suspil'noyi heohrafiyi* [Fundamentals of public geography]. Lviv: Publishing Center of the Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian].
5. State Statistics Service of Ukraine (2015). *Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny za 2014 rik* [Agriculture of Ukraine in 2014] (Statistical compendium). Kyiv. [in Ukrainian].
6. State Statistics Service of Ukraine (2015). *Naselessnyia Ukrayiny za 2014 rik* [Population of Ukraine in 2014] (Demographic yearbook). Kyiv. [in Ukrainian].
7. Website of State Statistics Service of Ukraine (2016). Retrieved from <http://ukrstat.org>
8. State Statistics Service of Ukraine (2015). *Rehiony Ukrayiny. 2014 rik* [Regions of Ukraine 2014] (Statistical publication). P. 2. Kyiv. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Kryvov, V. M. (2008). *Ekolohichno bezpechne zemlekorystuvannya Lisostepu Ukrayiny. Problema okhorony gruntiv* [Ecologically safe land use of Forest-steppe of Ukraine. The problem of soil protection] (2nd Ed.). Kyiv: Urozhay – Harvest. [in Ukrainian].
10. Kuzmenko, O. B. (2014). *Rozvytok eksportno oriyentovanoho ta ekolohichno zbalansovanoho ahrahnoho vyrobnytstva Ukrayiny* [The development of export-oriented and ecologically balanced agricultural production of Ukraine]. *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu „Kyievo-Mohylans'ka akademiya”. Seriya: Ekologiya – Scientific papers of Petro Mohyla Black Sea State University of the complex “Kyiv-Mohyla Academy”. Series: Ecology*, 220(232), 24-28. Mykolayiv. [in Ukrainian].

Kuzmenko O. B. Transformation of the territorial structure of Ukraine's agrarian production: rating and priority areas of correction.

The market transformation of agriculture in Ukraine, integration into the global and European economies and globalization has led to transformation of the territorial structure of the agricultural sector, both at national and regional levels. The transformation of the territorial structure actualizes study of regional differences in the level of agricultural production in order to implement agricultural policies that ensure the integrity of the economic, social and political unity of the state and development of agriculture in the long term period. The article aims to evaluate the transformation of the territorial structure of agrarian production of Ukraine in regional aspect and to define the problems and priorities of the agricultural sector to promote economic growth. The study provides a detailed analysis of structural changes in agricultural production in Ukraine in regional distribution since the beginning of the agrarian reform up to the modern period of time. The assessment was conducted on the basis of quantitative dynamics of the proposed division of regions into three groups formed by the value of gross agricultural output per capita of rural population to its average value in Ukraine. The first group is the developed agrarian regions - 100% or more, the second group – average level of agricultural production – from 75 to 100%, the third group – underdeveloped agrarian regions – 75% and below. It is established that since the beginning of market reforms structurally and relatively homogeneous agricultural space of Ukraine has reformed toward its polarization due to adaptability to different market conditions and uneven entry of the regions into international markets. The developed and underdeveloped agrarian groups have increased by 2 points and the structure of average agrarian level has decreased by 2,7 times. The problems caused by historical and economic factors that led to polarization were indentified. The polarization of the agrarian sector of Ukraine concerning the export of agricultural and food products is analyzed. Regions are identified in Central, Eastern and Southern Ukraine where the market transformation helped to develop agricultural production and improve export activity and regions in the Western Ukraine and Polissya, which formed and increased the group of underdeveloped regions. It is stated that the polarization level of agricultural production in the regional distribution does not contribute to the economic integrity and social and political unity of the state. The priority areas of correction of territorial structure imbalances in agrarian production are suggested: stimulation of agrarian entrepreneurship, including small-scale production; state support of agrarian producers; development of market and social infrastructure in rural areas.

Keywords: transformation of territorial structure, level of production, division into regional groups, polarization of agricultural space, problems of agrarian production, export of agricultural and food products, adjustment of priority areas.

Кузьменко Олександр Борисович – доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри економіки підприємства Чорноморського державного університету ім. Петра Могили (e-mail: kuzmenkojunior@gmail.com).

Kuzmenko Oleksandr Borysovych – Dr. Sci. (Econ.), Prof., Acting Head of the Department of enterprise economics of the Petro Mohyla Black Sea State University.

Надійшло 17.05.2016 р.